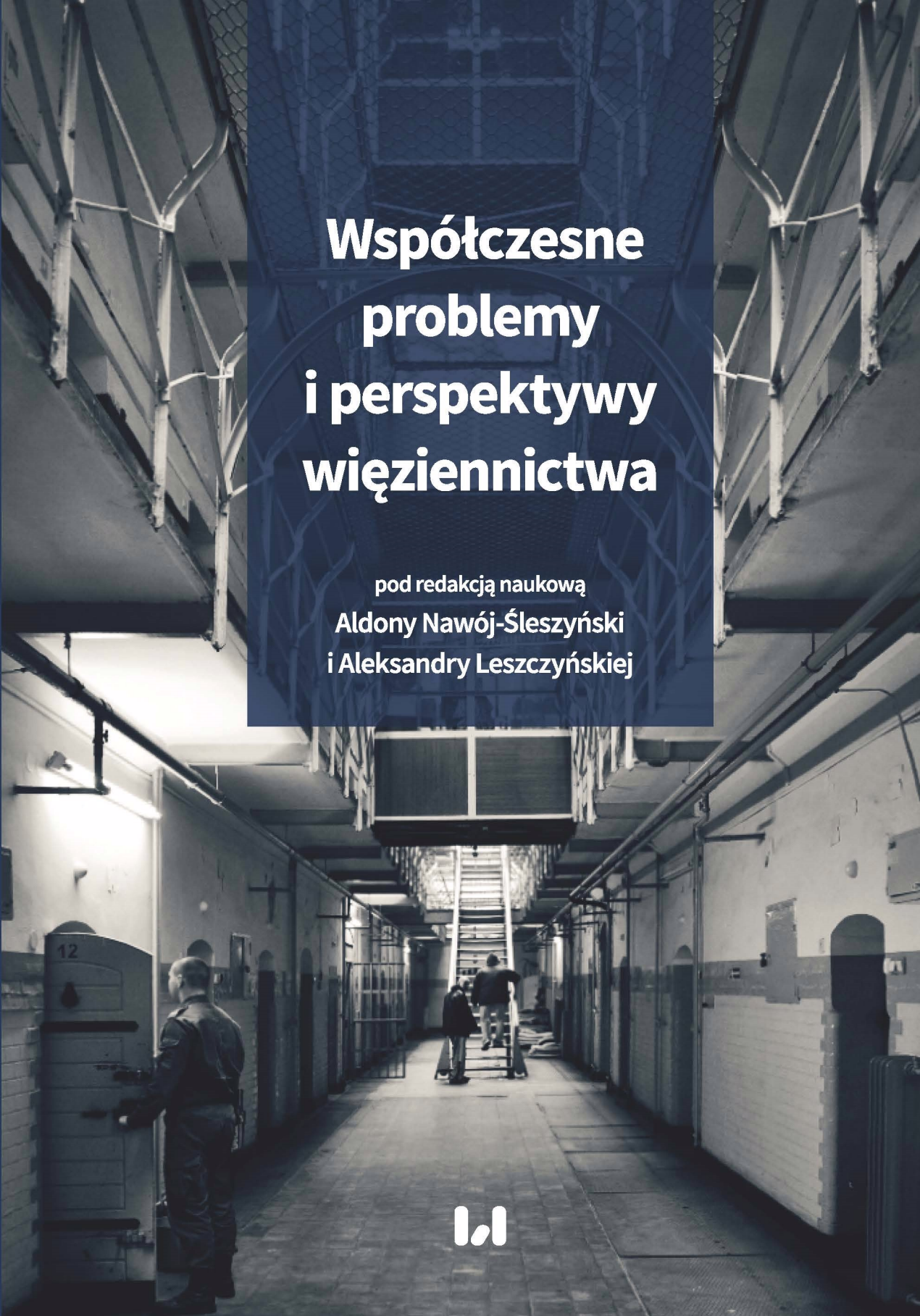

Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa

pod redakcją naukową
Aldony Nawój-Śleszyński
i Aleksandry Leszczyńskiej

Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu
Łódzkiego

Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa

**Księga jubileuszowa z okazji dziesięciolecia działalności
Studenckiego Naukowego Koła Penitencjarnego
przy Zakładzie Prawa Karnego Wykonawczego
na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego**

pod redakcją naukową
Aldony Nawój-Śleszyński
i Aleksandry Leszczyńskiej

Aldona Nawój-Śleszyński, Aleksandra Leszczyńska – Uniwersytet Łódzki
Wydział Prawa i Administracji, Katedra Prawa Karnego Wykonawczego
90-232 Łódź, ul. Kopcińskiego 8/12

RECENZENT

Teodor Szymanowski

REDAKTOR INICJUJĄCY

Monika Borowczyk

REDAKTOR WYDAWNICTWA UŁ

Joanna Balcerak

SKŁAD I ŁAMANIE

AGENT PR

PROJEKT OKŁADKI

Katarzyna Turkowska

Zdjęcie na okładce autorstwa Piotra Kochańskiego

© Copyright by Authors, Łódź 2019

© Copyright for this edition by Uniwersytet Łódzki, Łódź 2019

Wydane przez Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

Wydanie I. W.08447.17.0.K

Ark. wyd. 23,0; ark. druk. 24,375

ISBN 978-83-8142-449-3

e-ISBN 978-83-8142-450-9

Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego

90-131 Łódź, ul. Lindleya 8

www.wydawnictwo.uni.lodz.pl

e-mail: ksiegarnia@uni.lodz.pl

tel. (42) 665 58 63

Spis treści

Wykaz skrótów	7
Wprowadzenie (Aldona Nawój-Śleszyński)	9

Część I

Wybrane problemy modernizacji i modyfikacji systemu penitencjarnego w Polsce

Aldona Nawój-Śleszyński, <i>Wpływ oddziałów penitencjarnych na zachowanie osób pozbawionych wolności patalogizujących funkcjonowanie jednostek więziennych</i>	23
Agata Hulak, <i>Minimalny standard powierzchni celi mieszkalnej 4 m² na więźnia – niezrealizowane zalecenie CPT</i>	49
Adam Michalczewski, <i>Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego</i>	57
Justyna Matynia, <i>Kontrowersje wokół wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego</i>	65
Piotr Mroczkowski, <i>Prywatyzacja więzień</i>	73
Tomasz Prześławski, <i>Polityka penitencjarna – wyzwania przyszłości</i>	83

Część II

Oddziaływania penitencjarne wobec więźniów

Karolina Piasecka, <i>Zatrudnianie osób pozbawionych wolności – zarys problemu</i>	93
Aleksandra Grubalska, <i>Walory readaptacyjne zatrudnienia więźniów podczas odbywania kary pozbawienia wolności</i>	103
Eliza Mazur, <i>Resocjalizacja przez pracę w percepcji osób odbywających karę pozbawienia wolności</i>	115
Michał Powszedniak, <i>Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowego oddziaływania i w systemie zwykłym. Różnice normatywne</i>	123
Angelika Kalinowska, <i>Atrakcyjność i skuteczność form oddziaływań penitencjarnych</i>	133
Mateusz Góralczyk, <i>Wartość resocjalizacyjna podtrzymywania kontaktów z rodziną dla recydywistów penitencjarnych</i>	141

Grażyna Rybicka, <i>Mediacja jako jeden z czynników wspomagających readaptację społeczną skazanych</i>	149
Ilona Kowalczyk, Katarzyna Podgórska, Aleksandra Zapała, Magdalena Mirośławska, Barbara Bugajewska, <i>Oddziaływania resocjalizacyjne realizowane przez członków Koła Naukowego „Prison”</i>	159
Kamil Dominik Ryś, <i>Warunkowe przedterminowe zwolnienie. Podstawowe założenia i ich realizacja z perspektywy sądu penitencyjnego</i>	167

Część III

Postępowanie z niektórymi grupami więźniów

Ewa Dawidziuk, <i>Analiza sytuacji osób tymczasowo aresztowanych z niepełnosprawnością psychiczną</i>	189
Justyna Ryter, Erwin Ryter, <i>Problemy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet</i>	197
Joanna Michałowska, Bartłomiej Oręziak, <i>Postulowany model współczesnego więzienia dla kobiet w Polsce</i>	209
Aleksandra Polak, <i>Kobieta w zakładzie karnym. Rozważania w świetle badań własnych</i>	219
Kamil Miszewski, <i>Gotowość skazanych długoterminowych do naprawiania szkód</i>	229

Część IV

Niektóre prawa więźniów

Aleksandra Leszczyńska, <i>Prawa i obowiązki osób pozbawionych wolności</i>	239
Dominika Sujka-Kujawiak, <i>Problem ochrony zdrowia w kontekście readaptacji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności</i>	255

Część V

Varia penitencjarne i inne

Dominik Jerzy Wzorek, <i>Po co nam więzienie? Analiza antynaturalistycznej myśli penologicznej w perspektywie praw człowieka</i>	267
Krystyna Sitarz, <i>Ucieczki osadzonych z więzienia w Tarnowskich Górach w okresie międzywojennym w świetle spuścizny archiwalnej Archiwum Państwowego w Katowicach</i>	277
Inga Grodzicka, <i>Zarządzenie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności – fiasko założeń ustawodawcy o prymacie kar wolnościowych</i>	285
Michał Błoński, <i>Przesłanki odroczenia wykonania kary pozbawienia wolności w ujęciu praktycznym</i>	295
Damian Michalski, <i>Systemy penitencjarne wybranych państw azjatyckich</i>	305
Krzysztof Eichstaedt, <i>Wykonanie izolacyjnego środka zabezpieczającego – tryb postępowania (zagadnienia wybrane)</i>	313
Aleksandra Ługowska, <i>Rozważania na tle ustawy z dnia 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób</i>	325
Bibliografia	337
Aneks. Studencki ruch penitencjarnych kół naukowych w Polsce (Aleksandra Leszczyńska)	365
Wspomnienie. Joanna Michałowska (1994–2018)	381
O autorach	383

Wykaz skrótów

AJD	– Akademia im. Jana Długosza w Częstochowie
AP Kat	– Archiwum Państwowe w Katowicach
AS	– Areszt Śledczy
CCA	– Corrections Corporation of America
CPT	– European Committee for the Prevention of Torture and Inhuman or Degrading Treatment or Punishment (Komitet ds. Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu)
CZSW	– Centralny Zarząd Służby Więziennej
CZZK	– Centralny Zarząd Zakładów Karnych
Dz.U.	– „Dziennik Ustaw”
EKPC	– Europejska Konwencja Praw Człowieka
ERW	– Europejskie Reguły Więzienne
ETPC	– Europejski Trybunał Praw Człowieka
k.k.	– kodeks karny
k.k.s.	– kodeks karny skarbowy
k.k.w.	– kodeks karny wykonawczy
k.p.c.	– kodeks postępowania cywilnego
k.p.k.	– kodeks postępowania karnego
k.w.	– kodeks wykroczeń
KMP	– Komenda Miejska Policji
MS	– Ministerstwo Sprawiedliwości
OISW	– Okręgowy Inspektorat Służby Więziennej
OZZK	– Okręgowy Zarząd Zakładów Karnych
RPO	– rzecznik praw obywatelskich
SDE	– system dozoru elektronicznego
SW	– służba więzienna
t.j.	– tekst jednolity
u.s.w.	– ustawa o Służbie Więziennej z dnia 9 kwietnia 2010 r.
UZ	– Uniwersytet Zielonogórski
WTG	– Więzienie w Tarnowskich Górach
ZK	– Zakład Karny

Wprowadzenie

Ucichły już bardzo gorące dyskusje nad kształtem polskiego więzienia po 1989 roku, mające wpływ na jego kształt na początku przemian ustrojowych, znajdujących wyraz w odejściu od modelu więzienia totalitarnego (antyspołecznego) na rzecz więzienia prospołecznego¹. W dalszym ciągu toczy się polemika związana z udoskonaleniem go, poszukiwaniem modelu optymalnego z punktu widzenia oczekiwań wynikających z obowiązującego prawa i oczekiwań społecznych. Reforma więziennictwa, w tym instytucji więzienia, nie może być zakończona z powodu uznania, że jest doskonała, bo nigdy ona sama nie była doskonała, zawsze podlegała krytyce. Michel Foucault pisał: „Reforma więziennictwa powstaje mniej więcej w tym samym czasie, co więzienie. Jest jakby jego programem”². To twierdzenie oddaje w sposób najdoskonalszy i trafny istotę oraz potrzebę reformowania, modernizowania więzienia jako systemu i jego elementów, ponieważ wciąż pojawiają się nowe okoliczności i zjawiska, dotychczas nieznane (np. skazani cudzoziemcy, skazani na karę dożywotniego pozbawienia wolności, sprawcy przestępczości zorganizowanej, inne grupy więźniów). W latach 2000–2010 trzeba było się zmierzyć z problemem przeludnienia, a po 1989 roku również z kwestią bezrobocia (zatrudnienie przestało być podstawowym środkiem oddziaływania na skazanych). Model wykonywania kary pozbawienia wolności musiał ulec zmianie po długim okresie dyskusji³ o potrzebie odrębnego, specjalistycznego postępowania ze skazanymi za przestępstwa określone w art. 197–203 k.k., popełnione w związku z zaburzeniami preferencji seksualnych i wprowadzenia podstaw prawnych wykonywania kary pozbawienia wolności wobec tej grupy skazanych⁴. Węzienie, w którym jest wykonywana kara pozbawienia wolności było i jest krytykowane z bardzo wielu powodów. Krytyka ta nie powoduje, że więzienia znikają ze społecznego krajobrazu państwa. Instytucje te są nadal potrzebne, pytanie

1 P. Moczydłowski, *Więziennictwo – od systemu totalitarnego do demokratycznego*, „Przegląd Więziennictwa Polskiego” 1994, nr 8, s. 3–16.

2 M. Foucault, *Nagradzać i karać. Narodziny więzienia*, tłum. T. Komendant, Warszawa 1993, s. 279.

3 Już na III Wrocławskim Sympozjum Kryminologicznym (19–29.10.1973) M. Dworski oraz J. Kozarska wyrazili pogląd na temat odrębnego postępowania ze sprawcami przestępstw seksualnych.

4 Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. (Dz.U. Nr 163, poz. 1363), która weszła w życie 1 stycznia 2006 r.

tylko brzmi, jaki powinien być model współczesnego więzienia. Dyskusje na ten temat istniały i istnieją w różnych środowiskach, podejmowali je m.in. członkowie Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego oraz członkowie ruchu studenckich naukowych kół penitencjarnych. Z dyskusji i krytyki należałoby wyciągać wnioski, które posłużyłyby budowaniu modelu współczesnego więzienia, zapobiegającego przestępczości powrotnej.

Idea monografii zatytułowanej *Współczesne problemy i perspektywy więziennictwa* zrodziła się w trakcie dyskusji, mającej miejsce podczas I Ogólnopolskiej Konferencji Penitencjarnych Studenckich Kół Naukowych, która odbyła się 27–28 października 2017 r. w Łodzi z okazji dziesięciolecia Studenckiego Naukowego Koła Penitencjarnego, przy Zakładzie Prawa Karnego Wykonawczego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Łódzkiego. Celem konferencji była przede wszystkim dyskusja nad współczesnymi problemami penitencjarystyki w Polsce, ale także wymiana poglądów na ten temat, generowanie pomysłów ich rozwiązywania oraz integracja penitencjarnych studenckich kół naukowych, które są rozproszone w całej Polsce, na różnych wydziałach wyższych uczelni. Studencki naukowy ruch penitencjarny odradzał się powoli po 1989 roku (obecnie działa 30 takich kół). Ruch ten, zarówno w formule sprzed 1989 roku, jak i w obecnej, wnosi wiele wartościowych spostrzeżeń, pomysłów, przemyśleń, wynikających z doświadczeń i osobistych przeżyć podczas wizytacji więzień, kontaktów z kadrą penitencjarną i z więźniami. Inicjatywy studenckiego ruchu penitencjarnego były inspiracją do wielu negatywnych ocen systemu penitencjarnego minionego okresu historycznego państwa, a niekiedy służyły jego modyfikacji na miarę i możliwości tych przeszłych lat⁵. Spojrzenie studentów na problemy instytucji współczesnego więzienia, powodowane ciekawością, konfrontacją osobistych doświadczeń z oczekiwaniami, a przede wszystkim świeżością postrzegania, nieobciążonego ani rutyną, ani żadną ideologią – można wykorzystać do ustawicznego modernizowania tej instytucji, poddawanej temu procesowi, dopóki będzie niezbędna społeczeństwu. Aktualnie więzienie jest potrzebne społeczeństwu, ale problemem jest odpowiedź na pytanie, jakie więzienia są mu potrzebne?⁶ Na to pytanie nie ma jednoznacznej odpowiedzi. Podczas jubileuszowej konferencji i dyskusji zrodziło się wiele pomysłów, które mogłyby służyć – bezpośrednio lub pośrednio – modernizacji współczesnego więzienia. Na uwagę zasługuje fakt, że w dyskusji wzięli udział nie tylko członkowie naukowych kół penitencjarnych, lecz także ich opiekunowie naukowcy oraz reprezentanci różnych instytucji, które wspierają studentów w realizacji statutowych celów kół naukowych, tj. przedstawiciele więziennic-

5 T. Kostewicz, *Studencki ruch penitencjarny – szkic do historii*, [w:] A. Marek (red.), *Księga jubileuszowa więziennictwa polskiego 1918–1988*, Warszawa 1990, s. 300–333.

6 *Czy i jakie więzienia są potrzebne? Rozważania na tle zagadnień współczesności. Księga rocznicowa z okazji 25 lat Polskiego Towarzystwa Penitencjarnego*, red. P. Stępiak, T. Kalisz, W. Zalewski, UAM w Poznaniu, Uniwersytet Gdański, Polskie Towarzystwa Penitencjarne, Poznań–Gdańsk–Wrocław–Kalisz 2016.

twa: Okręgowego Inspektoratu Służby Więziennej w Łodzi, Sądu Okręgowego i Apelacyjnego w Łodzi, Okręgowej Rady Adwokackiej w Łodzi oraz Kurator Okręgowy ds. dorosłych w Łodzi i przedstawiciel Rzecznika Praw Obywatelskich.

Zamysł przygotowania monografii przez redaktorów poprzedziło opracowanie tekstów publikacji przez autorów, zgodnie z wymogami opracowań naukowych. Całość składa się z pięciu części. Pierwsza z nich dotyczy wybranych problemów modernizacji i modyfikacji systemu więziennego w Polsce. W części drugiej zostały przybliżone problemy oddziaływań penitencjarnych, stosowanych wobec osób pozbawionych wolności, a w części trzeciej – problemy postępowania z niektórymi grupami więźniów. Część czwartą poświęcono niektórym prawom więźniów, w szczególności prawu do ochrony zdrowia. Część piątą wiąże się z problematyką penitencjarną, wykonywaniem kary pozbawienia wolności.

Część pierwszą publikacji otwiera artykuł Aldony Nawój-Sleszyński pt. *Wpływ oddziałów penitencjarnych na zachowanie osób pozbawionych wolności patalogizujących funkcjonowanie jednostek więziennych*. Już od początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku polscy penitencjaryści i praktycy alarmowali w sprawie negatywnego wpływu dużych więzień na realizację zasady indywidualizacji wykonywania kary pozbawienia wolności oraz dehumanizowanie przez nie więzi międzyludzkich (między więźniami a więźniami oraz między nimi a kadrą penitencjarną). Nie sprzyjały one kształtowaniu bezpieczeństwa wewnątrzwięziennego w zakładach karnych i aresztach śledczych, którego przejawem były wypadki nadzwyczajne. Ówczesni krytycy proponowali podzielenie dużych zakładów karnych na mniejsze, tzw. oddziały wewnętrzne. Idea ta została urzeczywistniona dopiero w 2010 r., kiedy do polskiego systemu penitencjarnego implementowano oddziały penitencjarne. Autorka w swoim opracowaniu postanowiła odpowiedzieć na pytanie, czy zmiany wprowadzone w strukturze organizacyjnej zakładów karnych i aresztów śledczych miały wpływ na ograniczenie nadzwyczajnych wypadków, tj. bójek, pobić, znęcania się nad współwięźniami, zgwałceń, napaści na funkcjonariuszy Służby Więziennej lub pracowników, zachowań samoagresywnych, zmniejszenie liczby zgonów z powodu samouszkodzeń, ograniczenie posiadania przedmiotów niebezpiecznych lub niedozwolonych oraz ucieczek z różnych miejsc izolacji.

Agata Hulak w artykule pt. *Minimalny standard powierzchni celi mieszkalnej 4 m² na więźnia – niezrealizowane zalecenie CPT* zauważa, że Polska od 1996 roku, po pierwszej wizycie przedstawicieli CPT (European Committee for the Prevention of Torture – Europejski Komitet do spraw Zaobiegania Torturom, Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu), do dziś nie zrealizowała zalecenia zwiększenia minimalnego standardu powierzchni mieszkalnej celi przypadającej na jednego osadzonego z 3 m² do 4 m². Autorka słusznie wskazuje drogę do realizacji tego zalecenia, nie poprzez budowę nowych więzień, ale zmianę polityki karnej, która owocowałaby redukcją populacji więziennej. Modernizację i modyfikację systemu penitencjarnego w Polsce wymuszało przeludnienie więzienne, które pojawiło się w 2000 roku. W tej krytycznej i kryzysowej sytuacji rozpoczęto

poszukiwanie sposobu rozwiązania tego problemu. Upatrywano go w zwiększeniu liczby miejsc w więzieniach. W 2006 roku został przyjęty „Program pozyskania 1700 miejsc w jednostkach organizacyjnych więziennictwa w latach 2006–2009”⁷. W celu realizacji tego programu powstał pomysł zaangażowania sektora prywatnego. Ostatecznie koncepcja ta nie została wprowadzona w życie. Nie powiódł się również pomysł wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie tygodniowym (kary na raty)⁸. W połowie pierwszej dekady XXI wieku pojawił się pomysł wykorzystania dozoru elektronicznego do zmniejszenia populacji więziennej. W 2007 roku została wprowadzona do systemu penitencjarnego możliwość wykonywania kary pozbawienia wolności poza zakładem karnym w systemie dozoru elektronicznego. Z dniem 1 września 2009 roku, tj. w chwili wejścia w życie ustawy o dozorze elektronicznym, kara pozbawienia wolności mogła być wykonywana nie tylko wewnątrz zakładów karnych, lecz także poza ich obrębem. Była to zatem rewolucja modyfikująca tradycyjny model więzienia i wykonywania kary pozbawienia wolności. Problematyce tej zostały poświęcone dwa opracowania zamieszczone w niniejszej publikacji – teksty Adama Michalczewskiego i Justyny Matyni. Adam Michalczewski w artykule pt. *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego* przybliży racje uzasadniające wprowadzenie do systemu penitencjarnego nowego, dotychczas nieznanego w Polsce sposobu wykonywania kary pozbawienia wolności z wykorzystaniem elektroniki poza terenem zakładu karnego. Autor omawia istotę tego systemu, aktualne rozwiązania prawne, jego funkcjonowanie oraz korzyści, jakie przynosi. Zwraca również uwagę, że aktualnie potencjał tego środka nie został w pełni wykorzystany, a jego zastosowanie nie wpłynęło znacząco na pomniejszenie populacji więziennej. Bardzo interesujący jest artykuł Justyny Matyni pt. *Kontrowersje wokół wykonywania kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego*. W literaturze przedmiotu brakuje krytycznych ocen stosowania tego systemu, poza krytyką sposobu wprowadzania go do praktyki. Ta nowa instytucja prawa karnego wykonawczego była i jest akceptowana przez wszystkie środowiska, które widziały w niej sposób redukcji populacji więziennej. Ciekawe, a zarazem dyskusyjne, są dwie konstatacje autorki. Po pierwsze, w świetle obowiązujących rozwiązań pokrzywdzony nie ma wpływu na udzielenie skazanemu zezwolenia na odbywanie kary pozbawienia wolności w systemie dozoru elektronicznego (SDE). Po drugie, w związku z tym, że prawo daje możliwość zamiany zastępczej kary pozbawienia wolności na karę pozbawienia wolności, wykonywaną w SDE, skazany może wykorzystać tę możliwość do uniknięcia dolegliwości kary pierwotnie orzeczonej.

7 Pismo Sekretarza Stanu w Ministerstwie Sprawiedliwości BPZ-070-61/06 z dnia 20 lipca 2006 roku do Rzecznika Praw Obywatelskich w sprawie podjęcia środków zaradczych w celu wyeliminowania przeludnienia w jednostkach penitencjarnych.

8 A. Nawój-Sleszyński, *Przeludnienie więzień w Polsce – przyczyny, następstwa i możliwości przeciwdziałania*, Łódź 2013, s. 308–310.

Piotr Mroczkowski w artykule pt. *Prywatyzacja więzień* podejmuje kwestię ich prywatyzacji, która wywołuje wiele kontrowersji. Z kontekstu rozważań i ocen autora nie wynika, że model więzienia prywatnego jest lepszy niż więzienia tradycyjnego. W opinii autora, istnieje szereg argumentów przeciw prywatyzacji więzień, najważniejsze mają charakter etyczny, polegający na czerpaniu korzyści z karania innego człowieka przez osobę prywatną. Ponadto więzienie prywatne nie zapewnia wyższych standardów wykonywania kary pozbawienia wolności, bo nastawione jest na zysk.

Zmiany modelu współczesnego więzienia są nieuniknione, decyduje o tym wiele czynników. Jednym z nich jest polityka penitencjarna, która, z jednej strony, powinna sprzyjać rozwiązywaniu trudnych problemów uwięzienia, z drugiej zaś – wskazywać inne niż tradycyjne formy wykonywania kary pozbawienia wolności. Tomasz Przesławski w opracowaniu pt. *Polityka penitencjarna – wyzwania przyszłości* twierdzi, że w przyszłości stanie się konieczna redefinicja charakteru procesu izolacyjnego, a tym samym kary pozbawienia wolności. Postuluje wprowadzenie nowej formy pozbawienia wolności – poza murami więzienia, polegającej na wyłączeniu skazanego ze społeczeństwa poprzez skuteczny dozór nowoczesnej technologii, bez konieczności przebywania w zamknięciu. Namiastką tego rozwiązania jest obecnie wykonywanie kary pozbawienia wolności poza terenem zakładu karnego w SDE.

W części drugiej znalazły się opracowania, których autorzy przybliżają aktualne problemy oddziaływań penitencjarnych wobec skazanych podczas wykonywania kary pozbawienia wolności. Najpierw zostały omówione problemy kondycji podstawowego środka oddziaływań na więźniów, jakim jest praca. Karolina Piasecka w artykule pt. *Zatrudnienie osób pozbawionych wolności – zarys problemu* analizuje podstawy prawne, regulujące zatrudnienie więźniów podczas wykonywania kary pozbawienia wolności i wynikające z tego faktu korzyści dla więźnia, rodziny, ofiary i społeczeństwa. Autorka stwierdza, że istnieje negatywne zjawisko zbyt niskiego odsetka osób uwięzionych, które są zatrudnione w trakcie odbywania kary pozbawienia wolności. Zjawisko to pojawiło się w 1989 roku i dotychczas nie zostało rozwiązane. „Brak możliwości bycia aktywnym zawodowo jest poważnym problemem w systemie polskiej penitencjarystyki” – pisze autorka. Szansę rozwiązania tego problemu stwarza realizowany już od czterech lat przez więziennictwo program „Praca dla więźniów”. Efekty tego programu są już widoczne. W opracowaniu pt. *Walory readaptacyjne zatrudnienia więźniów podczas odbywania kary pozbawienia wolności* Aleksandra Grubalska podkreśla, że zatrudnianie więźniów w okresie penalnym jest jednym ze sposobów skutecznej readaptacji w okresie postpenalnym. Wzmocnienie tego efektu stanowią zdobyte kwalifikacje zawodowe, które czynią ich atrakcyjnymi na wolnościowym rynku pracy. Rozwiązania prawne regulujące zatrudnianie więźniów mają szereg walorów, które mogą kształtować pozytywną motywację do zatrudniania odpłatnego więźniów podczas wykonywania kary pozbawienia wolności. Są to korzyści wielorakie, m.in. wyna-

grodzienie za pracę w kwocie nie mniejszej niż minimalne wynagrodzenie, ustalone na podstawie odrębnych przepisów, przysługujące skazanemu wynagrodzenie za pracę po odliczeniu zaliczki na podatek, kwota 60% wynagrodzenia jest wolna od egzekucji, okresy pracy za które przysługuje wynagrodzenie są okresami składkowymi na zasadach określonych w przepisach o zaopatrzeniu emerytalnym pracowników. Więzień zatrudniony podczas odbywania przez niego kary pozbawienia wolności unika „efektu zadłużenia”, który utrudnia readaptację. Eliza Mazur w artykule pt. *Resocjalizacja przez pracę w percepcji osób odbywających karę pozbawienia wolności* omawia rolę zatrudniania więźniów w procesie reedukacji na przykładzie osób odbywających karę pozbawienia wolności w Areszcie Śledczym w Kielcach. Wykonywaniem kary pozbawienia wolności w polskich więzieniach rządzi naczelną zasada indywidualizacji penitencjarnej, co sprawia, że więźniowie mogą odbywać karę w różnych typach i rodzajach zakładów karnych oraz systemach wykonywania kary pozbawienia wolności. Nie ma możliwości pozasystemowego odbywania kary pozbawienia wolności. W interesującym artykule pt. *Wykonywanie kary pozbawienia wolności w systemie programowanego oddziaływania i w systemie zwykłym. Różnice normatywne* Michał Powszedniak formułuje dość ryzykowną i odważną tezę, że na gruncie normatywnym istnieje niewielkie zróżnicowanie systemu programowanego oddziaływania i systemu zwykłego. Tak sformułowaną ocenę należałoby poddać dyskusji. W następnym tekście pt. *Atrakcyjność i skuteczność form oddziaływań penitencjarnych* Angelika Kalinowska podejmuje próbę oceny skuteczności i atrakcyjności programów resocjalizacyjnych, które są realizowane w praktyce penitencjarnej w Polsce (jest ich bardzo wiele, bo ponad 650). Programy dostępne Służbie Więziennej są mało skuteczne, m.in. dlatego, że ich autorzy nie mają możliwości ich ewaluacji, nie wszystkie przygotowują więźniów do readaptacji społecznej. W związku z tym należałoby się skupić na zreformowaniu już istniejących w ten sposób, aby eliminowały wymienione wady. Mateusz Góralczyk w opracowaniu pt. *Wartość resocjalizacyjna podtrzymywania kontaktów z rodziną dla recydywistów penitencjarnych* stwierdza, że skoro więzień po odbyciu kary wraca do środowiska rodzinnego, społecznego to w czasie uwięzienia powinien podtrzymywać więzi z tym środowiskiem. Nie jest to jednak łatwe. Kadra penitencjarna powinna wzbudzać potrzebę wzmacniania, pielęgnowania więzi rodzinnych oraz innych stosunków z bliskimi.

Mediacja rozumiana jako proces rozwiązywania sporów przy pomocy mediatora, której celem jest osiągnięcie ugody ma zastosowanie praktyczne w wielu obszarach życia społecznego. W sprawach karnych może być stosowana przed wyrokiem w fazie postępowania przygotowawczego lub sądowego, co zostało usankcjonowane prawem. Mediacja po wyroku nie ma podstaw prawnych, ale nie jest zabroniona. Korzyści wynikające z jej stosowania w różnych fazach wymiaru sprawiedliwości karnej są ogromne dla wszystkich stron. Tej problematyce jest poświęcony artykuł Grażyny Rybickiej pt. *Mediacja jako jeden z czynników wspomagających readaptację społeczną skazanych*. Autorka bardzo celnie dowodzi, że mediacja może

odgrywać dużą rolę w readaptacji społecznej skazanych odbywających karę pozbawienia wolności w więzieniu, poza terenem zakładu karnego w SDE oraz skazanych, którzy zostali poddani dozorowi kuratora sądowego. Wszystkie te osoby mają problemy rodzinne, rozwodowe, alimentacyjne, długi, sporne sprawy z byłymi pracodawcami. Rozwiązanie ich w okresie penalnym może ułatwić readaptację społeczną w okresie postpenalnym.

W części drugiej zamieszczono również opracowanie zbiorowe pt. *Oddziaływania resocjalizacyjne realizowane przez członków Koła Naukowego „Prison” Katarzyny Podgórskiej, Aleksandry Zapały, Magdaleny Mirosławskiej i Barbary Bugajewskiej*, w którym odnajdujemy przegląd bardzo interesujących, oryginalnych form działalności studenckiego koła naukowego. Na szczególną uwagę zasługują formy oddziaływań penitencjarnych, które realizują w więzieniach studenci. Są oni również pomysłodawcami programów resocjalizacyjnych. Szczególnie wyjątkowe są zajęcia z zakresu bajkoterapii i biblioterapii, spotkania okolicznościowe, inicjowanie atrakcji dla dzieci z Domu Matki i Dziecka w Krzywańcu i wiele innych. Ogromny entuzjazm i zaangażowanie studentów w działalność na rzecz więźniów kształtuje nową, niekonwencjonalną atmosferę wychowawczą. Korzystają z niej osoby pozbawione wolności i ich dzieci. Korzysta z nich kadra penitencjarna oraz studenci. Ci ostatni nabywają różne kompetencje i doświadczenie, które otwierają im drogę do zdobycia pracy.

Kamil Dominik Ryś w artykule pt. *Warunkowe przedterminowe zwolnienie. Podstawowe założenia i ich realizacja z perspektywy sądu penitencjarnego* przybliży istotę tej instytucji probacyjnej, przesłanki ustawowe jej stosowania i skutki związane z racjonalnym kształtowaniem populacji więziennej. Autor kreśli rys historyczny warunkowego przedterminowego zwolnienia w polskim prawie, poczynawszy od rozporządzenia Prezydenta RP z 19 stycznia 1927 roku, aż po Kodeks karny i Kodeks karny wykonawczy z 1997 roku. W dużej mierze koncentruje się na rozwiązaniach w aktualnym stanie prawnym oraz stosowaniu przez sądy penitencjarne tej instytucji. Na podstawie własnych badań formułuje wnioski odnoszące się do zmian legislacyjnych w przedmiocie orzekania warunkowego przedterminowego zwolnienia, w następstwie których instytucja ta stałaby się bardziej skuteczna i dawałaby gwarancję skorzystania przez skazanego z dobrodziejstwa warunkowego przedterminowego zwolnienia.

W trzeciej części publikacji umieszczono artykuły, których autorzy podejmują problem postępowania z niektórymi grupami więźniów podczas wykonywania kary pozbawienia wolności. Aktualnie w systemie penitencjarnym funkcjonują m.in. takie grupy jak: młodociani, recydywiści penitencjarni, kobiety, osoby uzależnione, skazani niebezpieczni, szczególnie chronieni, z zaburzeniami preferencji seksualnych, pojawiła się jednak potrzeba wyodrębnienia nowych grup i wypracowania niestandardowych sposobów postępowania z nimi. Potrzeba ta jest zdeterminowana naczelną zasadą polityki penitencjarnej, którą jest indywidualizacja wykonywania kar i tymczasowego aresztowania. Ewa Dawidziuk w artykule pt. *Analiza sytuacji osób tymczasowo aresztowa-*

wanych z niepełnosprawnością psychiczną przedstawia kwestię wykonywania tymczasowego aresztowania wobec osób, które są chore psychicznie. Ta grupa osób pozbawionych wolności jest od niedawna przedmiotem zainteresowania badaczy. Potrzebę rewizji modelu postępowania z tą grupą uwięzionych zainicjował Rzecznik Praw Obywatelskich. W opinii autorki, obowiązujące prawo i praktyka postępowania z nimi jest wadliwa. Osoby chore psychicznie, w świetle standardów strasburskich, powinny być umieszczone w wolnościowych szpitalach psychiatrycznych. Następną grupą osób pozbawionych wolności, która wymaga niestandardowego postępowania są kobiety – ze względu na odmienną biologiczną i specyficzne przypisane im role społeczne. W populacji więziennej stanowią niewielki odsetek. Więzienie jest dla nich miejscem, gdzie trudno pogodzić rolę matki z rolą osoby skazanej. Justyna Ryter i Erwin Ryter w opracowaniu pt. *Problemy wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet* przybliżają odrębności w wykonywaniu kary pozbawienia wolności, które są niezbędne ze względu na płeć i wypełniane role społeczne, narzucone i nabyte. W następnym artykule pt. *Postulowany model współczesnego więzienia dla kobiet w Polsce* Joanna Michałowska i Bartłomiej Oręziak dokonują analizy kryminologicznej przestępczości kobiet oraz wykonywania kary pozbawienia wolności. Jednym z poważnych problemów uwięzienia kobiet jest rozłąka z rodziną. Jej negatywne skutki pogłębia fakt, że w Polsce istnieje niewiele jednostek więziennych, przeznaczonych dla kobiet, nierzadko są umieszczone daleko od miejsca zamieszkania rodziny. Skrajna sytuacja w tym zakresie odnosi się do kobiet-matek, osadzonych w jednym z dwóch Domów Matki i Dziecka, które są zlokalizowane w Polsce północno-zachodniej (Grudziądz, Krzywaniec). Zdaniem autorów, poprawa modelu wykonywania kary pozbawienia wolności wobec kobiet to m.in. takie rozmieszczenie zakładów/oddziałów dla kobiet na całej mapie „penitencjarnej” Polski, które sprzyjałoby częstszym kontaktom z rodziną, a w konsekwencji redukowałoby negatywne stany psychiczne, związane z izolacją. Aleksandra Polak w swoim opracowaniu pt. *Kobieta w zakładzie karnym. Rozważania w świetle badań własnych* dzieli się oceną rozwiązań, uregulowań prawnych statusu kobiety uwięzionej oraz wynikami badań empirycznych przeprowadzonych w Zakładzie Karnym w Lublińcu. W opinii autorki, ustawodawca uwzględnił odrębność biologiczną kobiet, wprowadzając modyfikację warunków wykonywania kary pozbawienia wolności (art. 87 k.k.w.), m.in. kobiety w zasadzie odbywają karę w złagodzonej formie więziennym (w zakładzie karnym typu półotwartego), uwzględnione jest macierzyństwo w warunkach izolacji, istnieje możliwość wychowywania dzieci do lat 3 razem z uwięzioną matką (Domy Matki i Dziecka). Autorka przeprowadziła badania empiryczne metodą sondażu diagnostycznego na populacji 80 skazanych w Zakładzie Karnym w Lublińcu. Z badań wynika wiele wniosków, które pozwolą udoskonalić system penitencjarny, stosowany wobec kobiet. W świetle badań, największą dolegliwością dla kobiet uwięzionych jest rozłąka ze swoim dzieckiem, stąd potrzeba podtrzymywania relacji rodzinnych jest dla nich bardzo ważna.

Następne opracowanie odnosi się do kategorii więźniów skazanych na kary długoterminowe, od dłuższego czasu przyciągającej uwagę badaczy i organizacji stra-

nicznych. To zainteresowanie zrodziło się z potrzeby odpowiedzi na wiele pytań, dotyczących problemów egzystencjalnych osób, funkcjonujących w długim przedziale czasowym podczas wykonywania kary pozbawienia wolności, ochrony ich praw oraz celowości odrębnego, niestandardowego postępowania z nimi w więzieniu. Wciąż dyskusyjny jest problem oddziaływań indywidualnoprzewencyjnych wobec osób, dla których perspektywa wolności jest odległa, niekiedy mglista i niepewna. Problem ten – w pewnym zakresie – podejmuje Kamil Miszewski w artykule pt. *Gotowość skazanych długoterminowych do naprawiania szkód*. Z rozważań autora wyłania się smutny obraz: więzień skazany na długoterminową karę pozbawienia wolności ucieka od refleksji nad sobą i dokonany przestępstwem, a Służba Więzienna nie przeszkadza mu w tej ucieczce. Z przedstawionych wyliczeń wynika, że liczba więźniów, którzy żałują popełnionego czynu jest mała, stąd gotowość do naprawienia krzywd jest niewielka. Szkoda – pisze autor – bo żal z powodu popełnionego czynu i chęć naprawienia krzywd jest ważnym gwarantem skutecznej resocjalizacji.

W części czwartej publikacji autorzy omawiają problemy związane z niektórymi prawami więźniów w okresie izolacji. W ciągle doskonalonym modelu współczesnego więzienia po 1989 r. następowało dowartościowanie podmiotowych praw osób pozbawionych wolności, w związku z czym status prawny więźnia jest korygowany i doskonalony, zbliżony – o ile to możliwe – do statusu prawnego człowieka wolnego. Normy prawne, chroniące prawa podmiotowe, mają charakter norm ustawowych. Zagadnienia te omawia Aleksandra Leszczyńska w opracowaniu pt. *Prawa i obowiązki osób pozbawionych wolności*, uwzględniając obowiązki nałożone przez ustawodawcę na osoby pozbawione wolności, a także prawa, przysługujące im w polskim systemie prawnym, ukazuje równocześnie występujące między nimi zależności. Temat został opracowany w ujęciu teoretycznym i praktycznym, ze wskazaniem na istotę występowania praw i obowiązków nałożonych na skazanych oraz znaczenie tych elementów w procesie readaptacji społecznej.

Dominika Sujka-Kujawiak w bardzo interesującym artykule pt. *Problem ochrony zdrowia w kontekście readaptacji społecznej osób odbywających karę pozbawienia wolności* stwierdza, że brak ochrony zdrowia uwięzionych uniemożliwia ich readaptację społeczną. Jest to teza oryginalna, prawdziwa, rzadko zauważana w publicystyce naukowej. Jeżeli więzienie jest okresem przejściowym w życiu człowieka, okresem przygotowania do wolności, to ochrona zdrowia więźniów powinna być w centrum uwagi administracji więziennej. Sprawnej fizycznie i psychicznie osobie, opuszczającej więzienne mury, łatwiej będzie podejmować trud readaptacji społecznej.

W części piątej znajdują się teksty, których problematyka jest bardziej lub mniej związana z poszukiwaniem optymalnego modelu współczesnego więzienia. Dominik Jerzy Wzorek w opracowaniu pt. *Po co nam więzienia? Analiza antynaturalistycznej myśli penologicznej w perspektywie praw człowieka* podejmuje ocenę racji wprowadzenia do systemu prawnego kary kryminalnej, jaką jest kara pozbawienia wolności i możliwość realizacji celów indywidualnoprzewencyjnych podczas jej wykonywania. Ocena ta jest negatywna, oparta na paradygmacie kryminologii

antynaturalistycznej, w świetle którego więzienie nie służy poprawie, lecz innym celom. Skoro mimo wszystko więzienia istnieją, to – zdaniem autora – system więzienny powinien gwarantować poszanowanie godności i podmiotowości człowieka uwięzionego. Ten cel można realizować, stosując akty prawa międzynarodowego oraz modyfikując stosunek kadry penitencjarnej do osób pozbawionych wolności. Artykuł Krystyny Sitarz pt. *Ucieczki osadzonych z więzienia w Tarnowskich Górach w okresie międzywojennym w świetle spuścizny archiwalnej Archiwum Państwowego w Katowicach* stanowi ilustrację tezy, że ucieczki z więzień były i są ważnym problemem, utrudniającym realizację zasady pewności kary.

Systemy penitencjarne obejmujące populację więzienną dużych rozmiarów są nieefektywne, zbyt kosztowne, nie realizują celów wykonywania kary pozbawienia wolności, nadmiernie obciążają kadrę penitencjarną itp. Wielkość populacji więziennej zależy od polityki karnej i penitencjarnej oraz sposobu stosowania prawa przez organy wymiaru sprawiedliwości karnej. Prawo karne i prawo karne wykonawcze dysponują wieloma instytucjami, których ustawowym celem nie jest zmniejszanie populacji więziennej, ale w efekcie ich stosowania jednak do tego dochodzi. Inga Grodzicka w opracowaniu pt. *Zarządzenie wykonania zastępczej kary pozbawienia wolności – fiasko założeń ustawodawcy o prymacie kar wolnościowych* omawia przyczyny orzekania kary zastępczej pozbawienia wolności w miejsce kar nieizolacyjnych. Według autorki, konieczność zarządzania izolacyjnej kary zastępczej jest porażką wykonywania kar wolnościowych, co generuje szereg problemów, m.in. związanych z przeludnieniem na skutek wzrostu populacji więziennej. Liczba osób odbywających zastępczą karę pozbawienia wolności stanowi niewielki odsetek uwięzionych, ale w pewnym stopniu ma wpływ na jej wielkość.

Michał Błoński poświęca swój tekst pt. *Przesłanki odroczenia wykonania kary pozbawienia wolności w ujęciu praktycznym* instytucji, która sprawia, że niektóre osoby nie trafiają do systemu więziennego ze względów humanitarnych. Jest ona przejawem realizacji zasady humanitaryzmu na gruncie postępowania wykonawczego. W wyniku jej stosowania zmniejsza się strumień skazanych, wchodzących do systemu więziennego. Instytucja ta pozwala reagować na zjawisko przeludnienia jednostek więziennych.

Damian Michalski w artykule pt. *Systemy penitencjarne wybranych państw azjatyckich* przybliży problem wykonywania kary pozbawienia wolności w trzech państwach azjatyckich, tj. w Indiach, Pakistanie i Bangladeszu. W państwach tych występują wszystkie problemy, nieobecne w polskim systemie penitencjarnym, np. ogromne przeludnienie, ograniczone racje żywnościowe dla więźniów, ograniczony dostęp do wody pitnej, niewystarczająca opieka zdrowotna, wszechobecna przemoc więzienna, ale wskaźnik prizonizacji jest niski (w 2017 r. wynosił on w Polsce 194, a w Indiach 33, w Pakistanie 44, a w Bangladeszu 48). Przybliżony do tych wartości wskaźnik prizonizacji w Polsce zmieniłby system penitencjarny i model więzienia.

W omawianej części znajduje się również bardzo ciekawy rozdział pt. *Wykonanie izolacyjnego środka zabezpieczającego – tryb postępowania (zagadnienia wybrane)* Krzysztofa Eichsteadta. Całość zamyka artykuł Aleksandry Ługowskiej pt. *Rozważania na tle ustawy z dnia 22 listopada 2013 roku o postępowaniu wobec osób z zaburzeniami psychicznymi stwarzających zagrożenie życia, zdrowia lub wolności seksualnej innych osób*, który podejmuje aktualny, ale wywołujący wiele kontrowersji problem wykonywania środka postpenalnego, jakim jest umieszczenie w Krajowym Ośrodku Zapobiegania Zachowaniom Dyssocjalnym.

Artykuły zawarte w przedstawianej publikacji nie wyczerpują wszystkich przesłanek, na podstawie których można zbudować optymalny model współczesnego więziennictwa. Przemyślenia poszczególnych autorów zwracają uwagę na ogólne, a niekiedy szczegółowe rysy tego modelu. Nie należy ulegać nadmiernemu optymizmowi, że kiedyś (kiedykolwiek) stworzenie go będzie możliwe, ale trzeba prowadzić dyskusję i na jej wynikach oprzeć konstruowanie modelu optymalnego. Progres nauki uczy nieustannego korygowania systemu oddziaływania na drugiego człowieka w więzieniu. Mogą w tym pomóc potencjalni odbiorcy tej książki, stanowiącej pretekst do dyskusji, która trwa, bo nigdy nie zdołamy przeciwdziałać wszystkim zmiennym, uwzględnianym w procesie budowania nowego, współczesnego więzienia, opuszczanego przez osoby w lepszej niż przed uwięzieniem kondycji moralnej.

W imieniu redaktorów monografii pragnę podziękować autorom poszczególnych artykułów za trud przygotowania materiałów, będących owocem refleksji, a niekiedy dociekań badawczych, w tym empirycznych, które stanowią cegiełki powstającego, doskonalącego się wciąż modelu współczesnego więziennictwa. Wyrażam również wdzięczność prof. dr. hab. Tomaszowi Cieślakowi – porektorowi ds. studentów Uniwersytetu Łódzkiego, płk. Jackowi Lenartowi – dyrektorowi okręgowemu Służby Więziennej w Łodzi, mec. Jarosławowi Zdzisławowi Szymańskiemu – dziekanowi Okręgowej Rady Adwokackiej w Łodzi, a także prezydentowi Rotary Club Łódź – Jackowi Jakubiakowi za materialne wsparcie, dzięki któremu projekt w obecnej formie został zrealizowany. Serdecznie dziękuję prof. dr. hab. Teodorowi Szymanowskiemu za cenne uwagi merytoryczne i oceny, mające wpływ na ostateczny kształt niniejszej publikacji, skierowanej do studentów prawa, psychologii, pedagogiki, naukowców interesujących się problematyką wykonywania kary pozbawienia wolności oraz do praktyków, a zatem do szerokiego grona Czytelników, związanych z materią prawa karnego wykonawczego.

prof. nadzw. UŁ dr hab. Aldona Nawój-Śleszyński

Część I

**Wybrane problemy modernizacji
i modyfikacji systemu
penitencjarnego w Polsce**

Wpływ oddziałów penitencjarnych na zachowania osób pozbawionych wolności patologizujących funkcjonowanie jednostek więziennych

Aldona Nawój-Śleszyński

1. Wstęp

W historii polskiego więziennictwa były podejmowane próby modernizacji systemu penitencjarnego. Taką potrzebę spostrzegali zarówno praktycy, którzy z racji swojej profesji na co dzień zajmowali się wykonywaniem kary pozbawienia wolności, jak i naukowcy, którzy swoje przemyślenia i wyniki dociekań naukowych usiłowali wprowadzić do praktyki. Intensywniej i częściej taką potrzebę wyrażali ci pierwsi. Jednym z postulatów dotyczących modernizacji tego systemu była odczuwana potrzeba reformy wewnętrznej struktury jednostek więziennych. Struktura organizacyjna zakładów karnych i aresztów śledczych ulegała przemianom przez okres całej 100-letniej historii polskiego więziennictwa. Potrzebę taką ukształtowały nowoczesne koncepcje wykonywania kary pozbawienia wolności, międzynarodowe standardy postępowania z osobami uwięzionymi, poszukiwanie optymalnych warunków, w tym optymalnych struktur organizacyjnych więzienia, które sprzyjałoby realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności, potrzeby przestrzegania praw osób uwięzionych oraz prawa społeczeństwa do bezpieczeństwa i ochrony przed przestępczością. Potrzeba taka narastała, gdy zaczęto spostrzegać w karze pozbawienia wolności nie tylko narzędzie dolegliwości wymierzonej sprawcom czynów zabronionych prawem, lecz także możliwość oddziaływań indywidualnoprewencyjnych na te osoby.

Na początku lat siedemdziesiątych ubiegłego wieku zauważono, że duże więzienia nie sprzyjają resocjalizacji, dehumanizują więzi międzyludzkie (łącznie więźniów, więźniów i funkcjonariuszy oraz funkcjonariuszy), uniemożliwiając indywi-

dualizację wykonywania kary pozbawienia wolności. Zapobieganiu negatywnym skutkom wykonywania kary pozbawienia wolności w dużych zakładach karnych miał służyć pomysł, by w nich wyodrębnić tzw. oddziały wewnętrzne, później oddziały penitencjarne. W gruncie rzeczy była to koncepcja podzielenia dużego więzienia na mniejsze. Wariant ten eksperymentowano pod koniec lat osiemdziesiątych, na początku lat dziewięćdziesiątych XX wieku oraz na początku XXI wieku, tylko w niektórych jednostkach penitencjarnych. Istniała wówczas duża presja praktyków, aby ten eksperyment usankcjonować, jako praktykę wykonywania kary pozbawienia wolności we wszystkich jednostkach penitencjarnych. Kodeks karny wykonawczy z 1997 roku stworzył podstawy prawne do wdrażania tej koncepcji w postaci oddziałów (art. 72 § 1 i § 3 k.k.w.) do systemu penitencjarnego w Polsce. W 2010 roku Centralny Zarząd Służby Więziennej (CZSW), najpierw w kilkunastu jednostkach więziennych, testował to nowe rozwiązanie zmodyfikowanej struktury organizacyjnej jednostek więziennych w postaci oddziałów penitencjarnych, by pod koniec tego roku wprowadzić je do wszystkich zakładów karnych i aresztów śledczych.

Od czasu wprowadzenia oddziałów penitencjarnych do struktury organizacyjnej więzień, po dzień dzisiejszy brakuje kompleksowej, opartej na badaniach empirycznych i jednoznacznej oceny, czy to rozwiązanie przyniosło oczekiwane skutki, czyli zneutralizowanie negatywnych wpływów dużych organizacji więziennych na realizację indywidualnoprewencyjnych celów wykonywania kary pozbawienia wolności. Wprawdzie w literaturze przedmiotu istnieją oceny tej nowej instytucji prawa karnego wykonawczego, jednak są to oceny niepełne, częściowe, dotyczące jednej lub paru jednostek penitencjarnych. Minęło już dziewięć lat od decyzji Centralnego Zarządu Służby Więziennej, na podstawie której wprowadzono oddziały penitencjarne. W tej sytuacji trudno przeprowadzić rzetelne badania empiryczne, np. w oparciu o metodę sondażu diagnostycznego. Czyni ona przedmiotem badań opinie i oceny kadry funkcjonariuszy Służby Więziennej i więźniów, odnoszące się do zmian w realizacji celów wykonywania kary pozbawienia wolności po wprowadzeniu oddziałów penitencjarnych. Rzetelny obraz rezultatów wprowadzonych zmian można uzyskać, przeprowadzając badania na początku wprowadzonych zmian i po upływie odpowiednio długiego czasu ich funkcjonowania, np. po 2–3 latach.

Obecnie, z perspektywy ośmiu lat trudno uchwycić istotne zmiany funkcjonowania zakładu karnego, w szczególności w opinii skazanych (choćby ze względu na wymianę populacji więziennej, gdyż wielu więźniów nie pamięta okresu sprzed 2010 roku, ponieważ nie byli w tamtym czasie uwięzieni). Obecnie takie badanie można przeprowadzić jedynie w grupie więźniów długoterminowych, ale wspomniany upływ czasu mógłby zniekształcić ocenę zdarzeń sprzed wielu lat. Aktualnie jednym z pewnych źródeł oceny funkcjonowania oddziałów penitencjarnych są badania statystyczne wypadków nadzwyczajnych, które zostały zdefiniowane, jako zdarzenia, które spowodowały „zagrożenie lub naruszenie bezpieczeństwa jed-

nostki organizacyjnej albo konwoju, zagrożenie dla zdrowia lub życia osadzonego, funkcjonariusza albo pracownika, a także naruszenie prawa przez wymienionych, ścigane z urzędu”¹. Zdarzenia te są rejestrowane, dokumentowane i dostępne w statystykach penitencjarnych.

Twórcy modyfikacji wewnętrznej struktury jednostek penitencjarnych zakładali pozytywne oddziaływanie tej innowacji na poprawę atmosfery wychowawczej w zakładzie i zmniejszenie liczby wypadków nadzwyczajnych. Zasadna jest zatem odpowiedź na pytanie, czy w okresie, kiedy w strukturze organizacyjnej jednostek penitencjarnych funkcjonują oddziały penitencjarne (od 2010 roku) nastąpiło zmniejszenie liczby wypadków nadzwyczajnych w stosunku do analogicznego okresu, kiedy takie oddziały nie funkcjonowały (w latach 2004–2009). Rok 2010 należy pominąć w tych rozważaniach, ponieważ był to rok wdrażania do systemu więziennego oddziałów penitencjarnych. W świetle tych rozważań uzasadnione jest przyjęcie hipotezy, że modyfikacja organizacji zakładów karnych i aresztów śledczych miała wpływ na zmniejszenie liczby wypadków nadzwyczajnych. Jej weryfikacja będzie dokonana na podstawie analizy danych statystycznych wypadków nadzwyczajnych w dwóch okresach, tj. od 2004 do 2009 oraz od 2011 do 2018 roku. Analizę poprzedzi geneza wprowadzenia do systemu więziennego oddziałów penitencjarnych, omówienie faz krystalizowania się koncepcji modyfikowania wewnętrznej struktury podstawowych jednostek organizacyjnych więziennictwa oraz zasygnalizowanie podstaw prawnych funkcjonowania oddziałów penitencjarnych.

Podjęta problematyka oddziałów penitencjarnych jest bardzo ważna z wielu względów. Jako nowa instytucja prawa karnego wykonawczego nie doczekała się kompleksowych ocen. Przez czterdzieści lat czekano na wprowadzenie do systemu penitencjarnego innowacji – najpierw tzw. oddziałów wewnętrznych, później oddziałów penitencjarnych. Okres sześciu lat funkcjonowania oddziałów penitencjarnych powinien skłaniać do podsumowania i refleksji. U podstaw modyfikacji wewnętrznej struktury jednostek penitencjarnych tkwiła potrzeba zmiany systemu penitencjarnego, który miałby lepiej służyć poprawie człowieka skazanego na karę pozbawienia wolności. Ta teza jest słuszna. Struktury organizacyjne, w których funkcjonuje człowiek mają wpływ na jego zachowanie i postawy. Jeżeli więźniowie źle postępują w organizacji, jaką jest więzienie, to jest to również następstwem wadliwych struktur organizacyjnych, w których egzystują, zatem należy je zmieniać, ulepszać, modyfikować.

1 Rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 31 października 2003 roku w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (Dz.U. z 2003 r., Nr 194, poz. 1902).